

başlayıp çeşitli ülkelerden geçmek suretiyle Yemen'e gidişi, yakalanışı, on yedi kral tarafından yönetilen geniş bir hristiyan ordusunun müdahalesine rağmen Konstantinopol'ün önündeki Altınkapı'da çarşıya gerilişi, müslümanların geri dönüşlerinde Anadolu'da kendilerini bekleyen öldürücü pusu anlatılır. Ardından Mu'tasim-Billâh'ın halefi Vâsiğ-Billâh'ın Konstantinopol'e yürümesi, imparatoru yakalatıp idam ettirmesi, Konstantinopol'de Abdülvehhâb'ın oğlunun vali olarak tayini hikâye edilir. Bundan sonra kahramanların ölümlerinden bahsedilir. Önce Zâtülhimme, sonra oğlu Abdülvehhâb Mekke'den döndükten sonra ölür. Battal ise Bizanslılar'ın Ankara ile Malatya arasındaki bölgeyi ele geçirdiklerini duyunca çok üzülür ve Vâsiğ-Billâh'ın halefi Mütevekkil-Alellah'ın zamanında (847-861) ölür.

Hristiyan Bizans ve İslâm medeniyetleri arasındaki mücadeleyi konu edinen Zâtülhimme hikâyesi tarihin ihmal ettiği Arap kahramanlıkları örnekleriyle doludur. Anlatıcıya göre sîretin bütün şahsiyetleri iyi şiir söyler. Bu sebeple onda şiir ve nesir parçaları dengeli ve dönüşümlü olarak devam eder, kahramanların dilinden hikemi-yat, kahramanlık ve gazel şiirleri aktarılır. Sîrette dikkati çeken özelliklerden biri de manzum ve mensur atasözlerine çokça yer verilmesidir. Bu yönüyle sîretü Zâtülhimme halk edebiyatının bütün özelliklerini taşımaktadır. Kadın-erkek eşitliğinin bir simgesi olan Zâtülhimme destanının oluşturulmasında değişik elemanlara yer verilmiştir. Dönemin siyasal ve sosyal pek çok olayını yansıtan hikâyede Antere Kıssası'nda olduğu gibi bedevî faktörü hâkimdir. Meselâ istilâlar, savaşlar, Hâris'in, Cündübe'nin, Sahsâh'ın ve Zâtülhimme'nin kahramanlıkları, kovalamacalar, at çalmalar, Sahsâh'ın önce Leylâ ile, ardından Amâme ile olan romantik maceraları. Bedevî öyküler İslâm öncesi devirlere kadar gider.

Hikâyede Arap tarihine ait bir dizi olay ve tarihî kahraman kronolojije riayet edilmeden bir araya getirilerek anlatılmıştır. Emevîler devrinde özellikle Mesleme b. Abdülmelik kumandasında Bizans'a karşı düzenlenen savaşlarda büyük kahramanlıklar göstermiş tarihî bir şahsiyet olan Battal Gazi'nin kahramanlıkları etrafında oluşan destanla sîretü Zâtülhimme arasında etkileşimin olduğu görülmektedir. Battal Gazi destanında o büyük bir kahraman olarak serüvenleri anlatılırken Zâtülhimme öyküsünde Muhammed Battal ileri dere-

ce pratik zekâya ve savaş taktiklerinde büyük maharete sahip olan, uyguladığı savaş teknikleriyle Arap kahramanları ile ordularına yol açan bir kişilik olarak sunulmakta, hem Emevîler hem de Abbâsiler'den Hârûnürreşid, Emîn, Me'mûn, Mu'tasim-Billâh, Vâsiğ-Billâh ve Mütevekkil-Alellah zamanlarında yaşamış gösterilmektedir. Kendisine düşmanların savaş hilelerini boşa çıkardığı için "Battal" lakabı verilmiştir. Rumca bilen Battal, Bizans tarafına çalışan mürted ve münafık Ukbe es-Süleymî'nin rakibi olup onun tertip ettiği hileleri daima boşa çıkararak dindar bir kişi niteliğinde gösterilmiştir.

Muhtemelen binbir gecede yer alan Ömer b. Nu'mân hikâyesinin kısaltılmış bir kaynağını oluşturan öykünün ne zaman yazıldığını söylemek oldukça güçtür. Ancak İslâmiyet'i 558 (1163) yılında kabul etmiş bir yahudi olan Semev'el el-Mağribî, İslâm'ı seçmeden önce *Dîvânü aḥbârî 'Antere, Dîvânü Zâti'l-himme* ve Battal gibi hikâyeleri ve destansı tarihî koleksiyonları okumaktan keyif aldığını söyler. Sîretin yaklaşık V. (XI.) yüzyılda Haçlılar'ın etkisi altında yazıldığını söylemek mümkündür. Hikâyenin ayrıca Fâtımîler devrinde bilinen rivayetleri de bulunmaktadır. VIII. (XIV.) yüzyılda İbn Kesir, İbn Asâkir'in Battal hakkında söylediklerini tekrarlayarak Zâtülhimme, Battal, Emîr Abdülvehhâb ve Kadî Ukbe adları altında sunulan sîretin bir yalanlar dizisi olduğunu ileri sürer. Esasen Zâtülhimme sîretinde yer alan kahramanların maceralarının izlenmesi oldukça güçtür. Eser benzer olayların sürekli tekrarlanması, karakterlerin aynı rollerle sunî olarak yeniden ortaya çıkışı gibi yollarla anlatıcı tarafından kasten uzatılmıştır. Sîrette, savaşlardaki başarıları ve büyük kahramanlıkları ile destanî karaktere ilâveten dramatik ve melodramatik faktörler de eksik değildir. Hikâyede kişilikler karakter olarak basit olup birbirlerine benzerler ve temsil ettikleri tipe göre her zaman aynı şekilde davranırlar. Destanda dil hataları oldukça çoktur.

BİBLİYOGRAFYA :

Hânî el-Amed, *Melâmiḥu's-şahşiyeti'l-'Arabîyye fî Sîreti'l-Emîre Zâti'l-Himme*, Amman 1988, tür.yer.; Nebîle İbrâhim, *Sîretü'l-Emîre Zâti'l-Himme*, Beyrut, ts. (Dârü'n-nehdati'l-Arabîyye), tür.yer.; M. Canard, "Les principaux personnages du roman de chevalerie arabe *Dât al-Himma wa'l-Baṭāl*", *Arabica*, VIII, Leiden 1961, s. 158 vd.; a.mlf., "*Dḥu'l-Himma*", *EP²* (İng.), II, 233-239; G. Canova, "*Dhât al-Himma*", *Encyclopaedia of Arabic Literature* (ed. J. S. Meisami - P. Starkey), London 1998, I, 187-188.

HÜSEYİN YAZICI

SİRETÜ'N-NEBİ

(سیرت النبی)

Darîr'in
XIV. yüzyılda kaleme aldığı
ilk Türkçe siyer kitabı.

Güçlü hâfızası, geniş bilgisi, konuşmasının tatlılığı ve çekiciliğiyle çevresince takdir edilen Erzurumlu Mustafa Darîr, Mısır'a gittiği dönemde atabek olan Berkuk'un isteğiyle geceleri sultanların meclisinde Hz. Peygamber'in, sahâbelerin, melik ve emîrlerin hayatlarını, gazâlarını, Şam, Mısır, Irak fetihlerini ve çeşitli tarihî kıssaları anlatmakla görevlendirilmişti (*Sîretü'n-nebî*, TSMK, Koğuşlar, nr. 1001, vr. 6^b). Âmâ olan Darîr, İbn Hişâm'ın *es-Sîretü'n-nebeviyye*'sini halkın zor anlayacağını düşünerek, dönemin Mısır müftüsü Şeyh Ekmeleddin el-Bâbertî'nin tavsiyesi üzerine İslâmiyet'in ilk yıllarına dair hayalî unsurlarla karışmış hikâyelerle kaleme alınan Ebû'l-Hasan el-Bekrî el-Kasasî'nin (ö. 694/1295 civarı) Arapça siyerini sultanların huzurunda okutuyor ve Türkçe'ye tercüme ederek anlatıyordu (TSMK, Koğuşlar, nr. 1001, vr. 7^{a-b}). Mısır Memlûk saltanatındaki değişiklikler yüzünden bir müddet meclislerden uzak kalan Darîr, bu sürede İbn Hişâm'ın *es-Sîretü'n-nebeviyye* ve Vâkıdî'nin *Fütûḥu's-Şâm* adlı eserlerini dinleyerek inceleme fırsatı buldu (TSMK, Hazine, nr. 1221, vr. 11). Beş yıl boyunca sultanların sohbetinde anlattığı ve hâfızasına aldığı konuları yeniden düzenledi. 790'da (1388) tamamlayıp *Tercümetü'd-Darîr* adını verdiği eserini (TSMK, Koğuşlar, nr. 1001, vr. 8^b) muhtemelen Sultan Berkuk'a takdim etti.

Aslı altı ciltten oluşan eserdeki manzum kısımlar bir cilt oluşturacak hacimdedir. Bazan fasıl, bazan konu başlıkları altında yazılan kitabın ciltlerinde şu bahisler yer almaktadır: I. cilt tevhid, na't, dört halife ve Hz. Hasan'la Hüseyin'in methiye başlar. Ardından kitabın tercüme sebebi, Hz. Muhammed'in soyu, isimleri, nübüvvet nurunun intikali, Zenzem Kuyusu'nun açılması, Abdullah'ın doğumu, Hz. Âmine'nin nikâhı, Fil Vak'ası, Hz. Muhammed'in doğumu, çocukluğu, Meysere ile Şam'a ticarete gitmesi gibi hususlar işlenir. II. ciltte Hz. Muhammed'in bazı mücizeleri, Hz. Hatice ile evlenmesi, Kâbe'nin yeniden imarı, Hz. Muhammed'e risâletin gelmesi, ilk vahiy, ilk müslüman olanlar, İslâm'ın açıklanması ve Resûl-i Ekrem'in akrabalarını dine davet etmesine yer verilir. III. ciltte mi'rac hadisesi, Resûl-i Ekrem'in Tâif seferi, Hz. Aîşe ile nikâhlanma-

si, bazı kabilelerin müslüman oluşu, Akabe biatları, Medine'ye hicret, Kubâ ve Medine mescidlerinin yapılması, muhacir ve ensarın kardeşliği, Medine rahiplerinden Ebû Âmir'le Hz. Muhammed'in hak din konusundaki tartışması anlatılır. IV. ciltte Hz. Fâtıma'nın doğumu, Hz. Hatice'nin vefatı, Bedir Gazvesi, Benî Kaynakâ' Gazvesi, Hz. Fâtıma ile Hz. Ali'nin evlenmesi, Uhud Gazvesi, Bi'rîmaûne olayı, Benî Nadîr Gazvesi gibi konulardan bahsedilir. V. ciltte Benî Mustalîk Gazvesi, Hendek Gazvesi, Benî Kurayza Gazvesi, Umre seferi, Hudeybiye Antlaşması, Hz. Peygamber'in hükümdarlara İslâm'a davet mektupları göndermesi, Hayber'in fethi, Umretü'l-kazâ, Mûte Savaşı ve Mekke'nin fethi gibi hususlar işlenir. Eser VI. ciltte yer alan Huneyn Gazvesi, Tâif Muhasarası, Tebük Gazvesi, hacca farz kılınması, Vedâ hacca, Resûlullah'ın hastalanması ve vefatı gibi konularla sona ermektedir.

Şîretü'n-nebî, Mısır Memlûk sahasında yazıldığından Âzerî Türkçesi unsurları ihtiva etmekle birlikte esas itibarıyla Eski Anadolu Türkçesi özellikleri taşımaktadır. Darîr'in kaleme aldığı eserlerle Memlûk Türkçesi'nin Oğuzlaşmasında etkili olduğunu söylemek mümkündür (Korkmaz, s. 267). Hüner gösterme endişesinden uzak, sade ve tabii bir dili olan eserin mensur kısımları halk söyleyişine yakın bir dille yazılmışken manzum kısımlarında daha ağır bir dil kullanılmıştır. Kitap, içindeki Türkçe kelimeler, deyimler, atasözleri vb.

bakımından Türk dili için zengin bir kaynak durumundadır.

Osmanlı saray çevresinde ve halk arasında büyük itibar gördüğü anlaşılan eser Umur Bey'in vakfettiği kitaplar arasında bulunmaktadır. Ayrıca altı ciltlik bir takımı III. Murad'ın emriyle Nakkaş Hasan (Paşa) yönetiminde bir nakkaşlar ekibi tarafından minyatürlerle süslenmiştir. 814 minyatürün yer aldığı bu nüsha Hattat Mustafa oğlu Ahmed Nûri tarafından istinsah edilerek 1595'te III. Mehmed'e sunulmuştur. Bu nüshanın I, II ve VI. ciltleri Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde, III. cilt New York Public Library Spencer Koleksiyonu'nda, IV. cilt Dublin Chester Beatty Library'de, bu cildin bir kopyası Türk ve İslâm Eserleri Müzesi Kütüphanesi'nde olup V. cilt kayıptır (Tanındı, s. 32). Eserin ayrıca Türkiye'de ve Türkiye dışında çeşitli nüshaları bulunmaktadır (Süleymaniye Ktp., İsmihan Sultan, nr. 301; Çelebi Abdullah, nr. 251; TSMK, Koşuşlar, nr. 991, 992, 993, 1001; Revan Köşkü, nr. 1352; Hazine, nr. 1221, 1222, 1223, 1306; İÜ Ktp., TY, nr. 165, 1552, 2384, 3380). Bunlardan altmış dokuz cildin tavsifi eser hakkında yapılan doktora çalışmasında (1986, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü) Mustafa Erkan tarafından verilmiştir (*Şîretü'n-Nebî*, s. XXII-LV). Eser M. Faruk Görtunca tarafından sadeleştirilerek yayımlanmıştır (*Kitâb-ı Siyer-i Nebî: Peygamber Efendimizin Hayatı*, I-III, İstanbul 1977). Emine Kırıcı siyerin dinî ve tasavvufî yönünü ele alan

bir yüksek lisans tezi hazırlamış (1991, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Zeren Tanındı minyatürlerini yayımlamıştır. Kenan Acar'ın bir stilistik sentaks denemesi yaptığı eser üzerinde (bk. bibl.), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde çeşitli mezuniyet tezleri yapılmıştır.

Şîretü'n-nebî Türk edebiyatında sonrakı yüzyıllarda bir tür olarak gelişecek siyer ve mevlid yazma geleneğinde çığır açmıştır. İçindeki manzumelerin bir kısmı lirik şiirin başarılı örnekleri sayılır. Özellikle Hz. Muhammed'in doğumunun sade bir dille, samimi ve içli duygularla anlatıldığı manzume Türk edebiyatında mevlidlerin öncüsü olmuştur. *Mevlid*'deki bazı benzerlikler sebebiyle Süleyman Çelebi'nin Darîr'in eserini gördüğü anlaşılmaktadır (Karatay, *Uludağ*, sy. 35 [1941], s. 15-20). Nitekim siyerde yer alan bazı mısralar Süleyman Çelebi'de hemen hemen aynen yer alır, vezin değişikliğinden başka aralarınca bir fark yok gibidir.

BİBLİYOGRAFYA :

Darîr, *Şîretü'n-nebî*, TSMK, Koşuşlar, nr. 1001, vr. 6^b, 7^{a-b}, 8^b, Hazine, nr. 1221, vr. 11; a.m.f., *Şîretü'n-nebî: Tercümetü'z-Zarîr* (haz. Mustafa Erkan, doktora tezi, 1986), AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, tür.yer.; a.m.f., *Fütûhu's-Şâm Tercümesi*, Millet Ktp., Ali Emîrî, Tarih, nr. 434, vr. 1^b; *Osmanlı Müellifleri*, III, 137-138; Abdurrahim Şerif Beygu, *Erzurum Tarihi, Anıtları, Kitabeleri*, İstanbul 1936, s. 67-75, 167; Karatay, *Türkçe Yazmalar*, I, 164-165, 334-337; a.m.f., "Bursada Umur Bey Vakfıyesi ve Yeni Bulunan Mühim Bir Vesika", *Uludağ*, sy. 35, Bursa 1941, s. 15-20; B. Flemming, *Türkische Handschriften*, Wiesbaden 1968, I, 45-54; Emel Esin, "Prof. Necati Lugal'in Tedris Ettiği Tercüme-i Darîri ve Bu Eser İçin Yapılan Resimler", *Necati Lugal Armağanı*, Ankara 1968, s. 247-260; A. Bombaci, *Storia della letteratura Turca*, Milano 1969, s. 205-206; C. Garrett Fisher, "The Pictorial Cycle of the Siyer-i Nebî", *A Late Sixteenth Century Manuscript in the Life of Muhammad* (doktora tezi, 1981), Michigan State University, s. 397; Zeynep Korkmaz, "Erzurumlu Darîr ve Memlûk Türkçesinin Oğuzlaşmasındaki Yeri", *Şükürü Elçin Armağanı*, Ankara 1983, s. 267-274; Zeren Tanındı, *Siyer-i Nebî: İslâm Tasvir Sanatında Hz. Muhammed'in Hayatı*, İstanbul 1984, s. 26-27, 32; Leyla Karahan, *Erzurumlu Darîr*, İstanbul 1995; Necip Asım, "Mısır'da Yazılmış Türkmençe Kitap", *DEFM*, I/1 (1332), s. 54-62; İ. Hakkı Konyalı, "Mucize Kitap", *Tarih Hazinesi*, II/16, İstanbul 1952, s. 807-812; Kemal Yavuz, "Erzurumlu Mustafa Darîr, Hayatı, Eserleri ve Siyerindeki Muhtemellerin Muhtevası", *MK*, sy. 46 (1984), s. 37-40; Günsel Renda, "Siyer-i Nebî Minyatürleri ve Osmanlı Sanatındaki Yeri", *TT*, II (1984), s. 23-25; Kenan Acar, "Darîr'in 'Şîretü'n-Nebî'si Üzerinde Bir Stilistik Sentaks Denemesi", *TDAY Belleten* (1997), s. 344-353; G. Hagen, "Some Considerations about the Tergüme-i Darîr ve Taqdimetü'z-Zahr Based on Manuscripts in German Libraries", *JTS*, XXVI/1 (2002), s. 323-337.

Şîretü'n-nebî den iki sayfa (TSMK, Koşuşlar, nr. 1001, vr. 2^a, 26^a)

